

Na bijna 40 jaren weer broedgevallen van de velduil in de Eempolder.

Ger-Jan van Loenen

Op 2 november 2013 zijn velduilen waargenomen in de Kampen. Later zijn tijdens de winterperiode meer keren velduilen in de Eempolder gesignaleerd, met een piekaantal van twaalf exemplaren in de maand februari bij de Zomerdijk (Volkersweg-Korte Maatsweg). In eerdere jaren was er wel sprake van incidentele waarnemingen. Volgens Vogels tussen Vecht en Eem (pagina 251) was in 1976 het laatst bekende broedgeval in de Eempolder. In 1971 was er in de Maatpolder sprake van twee broedgevallen, waarvan een met 2 en een met 7 jonge velduilen. In de herfst en wintermaanden worden al jaren velduilen waargenomen bij de Eemmond en langs de kust van het Gooi- en Eemmeer. Bij voldoende voedselvoorraad is de velduil zeer winterhard en overwintert hij in koude en gematigde streken. In de winter kan de velduil voorkomen in groepen van enkele tientallen exemplaren.

Velduil

Foto: Ger-Jan van Loenen

De velduil is een Nederlandse jaarvogel. Dat wil zeggen, dat hij het hele jaar door kan worden aangetroffen. Velduilen zijn echte zwervers. In Nederland geboren vogels trekken soms weg tot in noordelijk Scandinavië en Rusland, maar andere blijven hun leven lang binnen de landsgrenzen. De velduil komt voor in Europa, Azië, Noord en Zuid-Amerika.

De noordoostelijke populatie van de velduil in Europa verplaatst zich in september-november voor een deel naar West-Europa. Al zwerfend blijven ze wat langer hangen in gebieden waar voldoende voedsel is te vinden. Daar kunnen ze dan ook blijven overwinteren zolang de voedselvoorraad toereikend is. In oktober verschijnen de eerste trekkers, terwijl de laatste in mei weer zijn vertrokken.

Voorkomen in Nederland

Velduilen broeden al lange tijd in wisselende aantallen in de duinstreek en in moerasgebieden. Sinds de jaren vijftig is in het zuiden en oosten sprake van een dalende tendens. Op de Waddeneilanden en in de Flevopolders daarentegen nam de soort toe. Toen de Flevopolders drooggelegd werden en er akkers op stonden, kwam daar een veldmuizenplaag waarna ineens het gebied vol zat met velduilen. Ze trekken dus naar plaatsen waar voldoende voedsel is. Flevoland (met een

piek van 75 tot 150 paar in 1974) is inmiddels weer bijna verlaten. Het aantal broedparen schommelde begin 90'er jaren in Nederland tussen de 50 en 175 paar, waarvan tenminste driekwart op de Waddeneilanden. In de periode 2000-2008 stelde Sovon vast, dat er nog slechts sprake was van 35-45 broedparen. Met maar 10-15 paren in 2007 leek uitsterven tot de mogelijkheden te behoren. Dit jaar zijn er weinig broedsels op de Waddeneilanden en zijn er meer broedsels op het vaste land (Friesland, Overijssel en Utrecht).

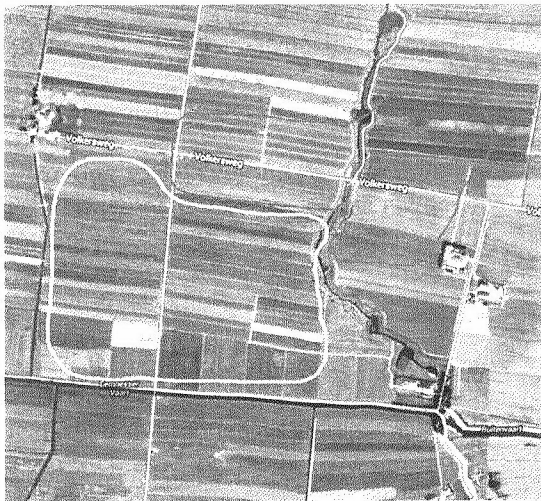
Het gebied van de Eempolders is daarin dit jaar relatief gezien goed vertegenwoordigd. Vanaf de maand maart 2014 ontstond er een min of meer vaste aanwezigheid van velduilen in de Eempolder, nl. rond de Vaartsteeg en de Zomerdijk. Gemiddeld werden elke dag in de avonduren vanaf kort voor de schemering 4 a 8 velduilen waargenomen met jaaggedrag, balts of territorium-afbakening/bescherming. Ook het vangen van prooien (veldmuizen en andere muizen) werd waargenomen. Toen ontstond de idee dat we niet slechts te maken hadden met doortrekkers. Er was ook in overige delen van Nederland sprake van een zekere invasie, met name in Friesland. Daar werden uit die provincie ca. 50 broedgevallen gemeld. In totaal is het vermoeden dat er dit jaar sprake is geweest van 80 broedparen. In de jaren zeventig en tachtig waren er 100-200 paren aanwezig op de Waddeneilanden, met Ameland als bolwerk.

Eempolders in 2014

Tijdens de maanden april en mei van dit jaar werd steeds duidelijker, dat in de Eempolders wel eens sprake zou kunnen zijn van broedgevallen of voorbereidingen daartoe. Vanaf begin april 2014 is er vrijwel dagelijks - met name tijdens de avonden - gemonitord binnen de toen benoemde twee territoria (figuur 1).

Er ontstonden indicaties van mogelijke broedgevallen op basis van:

- blijvende aanwezigheid binnen de genoemde territoria;
- het gemakkelijk vangen van prooien nu er sprake was van een bijzonder goed muizenjaar en door het vinden van braakballen;
- herhaald baltsgedrag hoog in de lucht met diepe, trage vleugelslagen met een dof 'boeboeboe-geroep' en het klappen van de vleugels;
- afbakenen van het territorium door imponerende vluchten met zeilende kringen, onderbroken door stootvluchten met een hevig samenklappen van de vleugels onder de borst;
- verjagen van andere vogels;
- op min of meer vaste plekken gaan zitten (met name paaltjes).

Figuur 1. Ligging en omgrenzing van de velduilterritoria.

In die periode ontstond er ook de nodige belangstelling van fotografen voor de velduilen aan de Noord Ervenweg en de Volkersweg. Op basis van hiervoor genoemde indicaties zijn er verschillende percelen nader gemonitord en doorgelopen om te zien of er inderdaad nesten waren. Dit met het oog op het reeds gestarte maaiseizoen en het dan beschermen van eventueel aanwezige nesten. Het vinden van nesten van de velduilen is met het doorlopen van de percelen een vrijwel onbegonnen zaak, omdat de velduil zich heel goed verstopt en pas heel laat opvliegt bij menselijke benadering. Het kan gebeuren, dat hij zelfs helemaal niet opvliegt en dat men er dan langs loopt, maar geen nest ontdekt. De velduil bouwt als het ware een soort van overkapping van grasstengels waaronder dan gebroed wordt. Dit geeft bescherming en beschutting. Om de vindkans ter bescherming van nesten en kuikens te vergroten zijn op advies van een

deskundige met velduilen (Ben Koks) is over diverse percelen gesleept met een touwt. Dit had in één geval succes in de Maatpolder. Op 16 juni ontdekten Gert Bieshaar en ik een nest. Het betreffende perceel was vanaf 16 juni 2014 na een periode van uitgesteld maaien vrij om te bewerken. We besloten die ochtend toch maar met een touw over het perceel te slepen om het te onderzoeken. Al snel na het starten met slepen vloog er een velduil op (mannetje). Verder slepend met het touw kwam en nog een velduil tevoorschijn. Deze velduil (vrouwje) was heel lang blijven zitten en liet zelfs het touw over de begroeiing van het perceel heenkomen; wij waren er al voorbij. Teruglopend zagen we in het hoge gras verscholen een nest met zeven eieren. We waren zeer verheugd na zoveel maanden. Onmiddellijk werd er actie ondernomen om het nest te beschermen. Dit heeft in overleg met de eigenaar en de Agrarische Natuurvereniging Ark & Eemlandschap geleid tot een verder uitgesteld maaien van het totale perceel, dat een oppervlakte had van ca. 2 hectare. Uiteindelijk zijn er vier nesten gevonden, waarvan één nest in het oostelijke deel van de Eempolders aan de Loodijk. De overige drie nesten zijn gevonden in ons gebied nl. de westelijke Eempolders. Het ging om twee nesten in de Maatpolder en een nest in de Zuidpolder te Veld. In één nest in de Maatpolder, waarin vier eieren lagen, zijn twee kuikens uitgekomen, maar heeft helaas geen vliegvlugge vogels kunnen voortbrengen. Deze kuikens zijn later dood gevonden in de buurt van het nest zijn. Een nest in de Maatpolder en een nest in de Zuidpolder te Veld zijn wel succesvol verlopen. In beide nesten zijn zeven eieren gevonden. In deze twee nesten zijn respectievelijk vier en vijf kuikens geboren. Later zijn de jonge velduilen rondlopend c.q. zittend waargenomen in de buurt van de nesten.

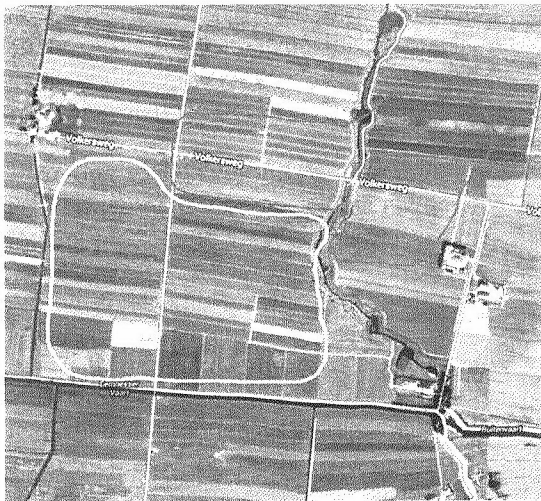
Ringen van een velduil

Foto: Ger-Jan van Loenen

Deze jonge velduilen zijn ook grotendeels geringd. Vermoedelijk was in de Maatpolder al een deel van de kuikens uit het nest voordat zij zouden worden geringd. We gaan uit van een resultaat van negen of zelfs meer vliegvlugge jonge velduilen.

Er ontstonden indicaties van mogelijke broedgevallen op basis van:

- blijvende aanwezigheid binnen de genoemde territoria;
- het gemakkelijk vangen van prooien nu er sprake was van een bijzonder goed muizenjaar en door het vinden van braakballen;
- herhaald baltsgedrag hoog in de lucht met diepe, trage vleugelslagen met een dof 'boeboeboe-geroep' en het klappen van de vleugels;
- afbakenen van het territorium door imponerende vluchten met zeilende kringen, onderbroken door stootvluchten met een hevig samenklappen van de vleugels onder de borst;
- verjagen van andere vogels;
- op min of meer vaste plekken gaan zitten (met name paaltjes).

Figuur 1. Ligging en omgrenzing van de velduilterritoria.

In die periode ontstond er ook de nodige belangstelling van fotografen voor de velduilen aan de Noord Ervenweg en de Volkersweg. Op basis van hiervoor genoemde indicaties zijn er verschillende percelen nader gemonitord en doorgelopen om te zien of er inderdaad nesten waren. Dit met het oog op het reeds gestarte maaiseizoen en het dan beschermen van eventueel aanwezige nesten. Het vinden van nesten van de velduilen is met het doorlopen van de percelen een vrijwel onbegonnen zaak, omdat de velduil zich heel goed verstopt en pas heel laat opvliegt bij menselijke benadering. Het kan gebeuren, dat hij zelfs helemaal niet opvliegt en dat men er dan langs loopt, maar geen nest ontdekt. De velduil bouwt als het ware een soort van overkapping van grasstengels waaronder dan gebroed wordt. Dit geeft bescherming en beschutting. Om de vindkans ter bescherming van nesten en kuikens te vergroten zijn op advies van een

deskundige met velduilen (Ben Koks) is over diverse percelen gesleept met een touwt. Dit had in één geval succes in de Maatpolder. Op 16 juni ontdekten Gert Bieshaar en ik een nest. Het betreffende perceel was vanaf 16 juni 2014 na een periode van uitgesteld maaien vrij om te bewerken. We besloten die ochtend toch maar met een touw over het perceel te slepen om het te onderzoeken. Al snel na het starten met slepen vloog er een velduil op (mannetje). Verder slepend met het touw kwam en nog een velduil tevoorschijn. Deze velduil (vrouwetje) was heel lang blijven zitten en liet zelfs het touw over de begroeiing van het perceel heenkomen; wij waren er al voorbij. Teruglopend zagen we in het hoge gras verscholen een nest met zeven eieren. We waren zeer verheugd na zoveel maanden. Onmiddellijk werd er actie ondernomen om het nest te beschermen. Dit heeft in overleg met de eigenaar en de Agrarische Natuurvereniging Ark & Eemlandschap geleid tot een verder uitgesteld maaien van het totale perceel, dat een oppervlakte had van ca. 2 hectare. Uiteindelijk zijn er vier nesten gevonden, waarvan één nest in het oostelijke deel van de Eempolders aan de Loodijk. De overige drie nesten zijn gevonden in ons gebied nl. de westelijke Eempolders. Het ging om twee nesten in de Maatpolder en een nest in de Zuidpolder te Veld. In één nest in de Maatpolder, waarin vier eieren lagen, zijn twee kuikens uitgekomen, maar heeft helaas geen vliegvlugge vogels kunnen voortbrengen. Deze kuikens zijn later dood gevonden in de buurt van het nest zijn. Een nest in de Maatpolder en een nest in de Zuidpolder te Veld zijn wel succesvol verlopen. In beide nesten zijn zeven eieren gevonden. In deze twee nesten zijn respectievelijk vier en vijf kuikens geboren. Later zijn de jonge velduilen rondlopend c.q. zittend waargenomen in de buurt van de nesten.

Ringen van een velduil

Foto: Ger-Jan van Loenen

Deze jonge velduilen zijn ook grotendeels geringd. Vermoedelijk was in de Maatpolder al een deel van de kuikens uit het nest voordat zij zouden worden geringd. We gaan uit van een resultaat van negen of zelfs meer vliegvlugge jonge velduilen.

randen van de nesten werd meestal als proviand twee tot drie dode muizen aangetroffen. Er waren zeer veel veldmuizen. Op sommige plekken werden op 1 m² ongeveer 20 à 30 muizengaten geteld.

Velduil op nest

Foto: Dick Jonkers

Op basis van herhaalde waarneming is de indruk ontstaan dat de uilen pas op de avond na het intreden lichte schemering voor hun eigen prooi zorgen en eerst later, in de nachtelijke uren, voor hun kroost aan de slag gaan. Waarnemingen tijdens de avond en in de nacht van 23 juli met reeds rondlopende jonge velduilen op nest-perceel bevestigden dat beeld.

Uitrusting van de velduil voor de duisternis

Bij het waarnemen van de velduilen vroegen wij ons wel eens af hoe het mogelijk was dat de velduil- naast de aanwezigheid van volop muizen- zo effectief en efficiënt kon jagen. Het geheim ligt in zijn uitrusting.

Uilen zijn voor het overgrote deel vogels van de schemering en het donker. Terwijl andere vogels de nacht doorbrengen als vredig ademende veren balletjes, moet de uil in die tijd aan de kost zien te komen. Hij moet voldoende voedsel vinden om in leven te blijven als onder de nachtelijke hemel weilanden of moerassen in het gunstige geval vaag verlicht worden door de zilveren glans van de volle maan. De velduil is ook overdag wel actief, maar toch grotendeels vanaf de schemering. Uilen zijn uitgerust met verfijnde zintuigen voor het ontdekken en vangen van hun prooi. Deze uitrusting bestaat uit:

- Grote gevoelige ogen die zijn ingericht om binoculair te zien d.w.z. beide ogen ontvangen tegelijkertijd een identiek beeld centraal op het netvlies;

- Gevoelige oren, die zijn afgestemd op de geluiden die de prooi maakt. De hoog ontwikkelde oren maken het mogelijk dat de velduil evenals de kerkuil in (bijna) volledige duisternis een levende prooi kan vangen. Dit gebeurt alleen als de muis maar door piepen of ritselen met een blad of grasspriet de vogel een aanwijzing geeft over zijn verblijfplaats;
- Een sterke scherpe gebogen snavel voor het grijpen en uiteenrukken van de prooi. Verder brede en lange vleugels voor de manoeuvreerbaarheid met geluiddempende veren. De vleugels zijn van ruime afmeting, zodat hun gewicht bij het vliegen is verdeeld over, en wordt gedragen door, een betrekkelijk groot oppervlak. Een velduil van ongeveer 400 gram heeft een vleugeloppervlak van ongeveer 1600 cm². Een gewicht van ongeveer een pond wordt dus gedragen door een oppervlak gelijk aan ongeveer drie vellen foliopapier, wat betekent dat de belasting van de vleugels 1 gram per ongeveer 3,5 cm² is.. De geringe belasting van de vleugels leidt tot een lichte, veerkrachtige en geruisloze vlucht.
- Klauwen die wijd uiteen gespreid kunnen worden; machtige wapens voor het slaan en grijpen van een prooi.

Slot

We hebben dit jaar veel kennis en ervaring opgedaan en hopen die in de komende jaren nog meer en beter te kunnen inzetten voor de bescherming van de nesten en de kuikens. Hierbij is de samenwerking met en de betrokkenheid van de boeren onontbeerlijk. Deze verdienen ook zeker een pluim voor hun engagement. Ook het loonbedrijf Post toonde zich zeer betrokken. Een werknemer hiervan ontdekte het nest in de Zuidpolder te Veld en het bedrijf droeg het verdere beheer over aan onze weidevogelgroep. Verder waren ook Gert Bieshaar en Dirk Prop in prettige samenwerking nauw betrokken bij het monitoren en bij de nestbescherming van de velduilen. Dank ook aan Luuk Draaijer en Ed Veling voor hun veelvuldig enthousiast gezelschap bij het spotten en de boeiende en waardevolle uitwisseling van vogelkennis.

Geraadpleegde literatuur

Sparks, J. & Soper, T 1972. Uilen – Natuurlijke en onnatuurlijke historie. Wetenschappelijke Uitgeverij, Amsterdam.

Mebs, T. 1987. Uilen van Europa. Thieme, Zutphen.

Versluys, R.M. 2002. Velduil *Asio flammeus* pp.282-283 in **SOVON Vogelonderzoek Nederland**. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000.- Nederlandse Fauna 5. Nationaal Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Voous, K. H.: Owls of the Northern Hemisphere. Collins, London.

D.A. Jonkers, R.A. Kole & J. Taapken 1987: Vogels tussen Vecht en Eem, Hilversum: 251